

Mələmdür ki, müəllim hazırlığı yalnız pedaqoji proses deyil, o, həm də insan kapitalının formalaşdırılması prosesinin başlanğıc nöqtəsi kimi, əmək bazarının, daha dərin mənada isə cəmiyyətin gələcəkdə ortaya çıxıb biləcək insan resurslarına olan ehtiyaclarının qarşılınması, intellektual potensialın qorunub saxlanması və inkişafı deməkdir. XXI əsrin müasir inkişaf mərhələsi elmi ədəbiyyatda beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən əsasən “dördüncü sənaye inqilabı” kimi seçiyələndirilir. Müasir dövrdə yüksək texnologiyaların, rəqəmsallaşmanın və süni intellektin sürətli inkişafı təhsilin ənənəvi çərçivələrini köklü şəkildə dəyişir.

XXI əsr təhsilinin çağırışları

Keyfiyyətli müəllim hazırlığı

Cəfər CƏFƏROV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin rektoru, professor

ADPU təkcə müəllim hazırlamır, həm də cəmiyyətin gələcəyini formalaşdıran insanları yetişdirir

Bu gün artıq aydın görünür ki, müəllim yalnız bilik ötürən deyil, öyrənmə prosesini istiqamətləndirən, öyrənmə mühiti yaradan, fərdi yanaşmanı əsas götürən və şagirdlərin tənqidi və yaradıcı düşüncəsini inkişaf etdirən əsas aparıcı qüvvəyə çevrilir.

Bu kontekstdə müəllim hazırlığı sahəsində global çağırışlar daha aydın və kəskin şəkildə özünü göstərir. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) və BMT-nin Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatının (UNESCO) araşdırmaları göstərir ki, dünyada keyfiyyətli müəllimə olan ehtiyac sürətlə artır və müəllimlik peşəsi bir çox ölkələrin təhsil siyasətində strateji prioritetə çevrilir.

Ölkəmizdə təhsil sahəsində aparılan sistemli və strateji islahatlar milli inkişafın davamlılığını, habelə milli təhlükəsizliyimizi təmin edən mühüm intellektual əsasları formalaşdırmışdır. Son illərdə ölkəmizdə müəllim hazırlığı sahəsində aparılan islahatlar təhsilimizin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəlməmiş mühüm addımlardır. Bu islahatlar müəllim hazırlığının yeni mərhələyə keçməsinə strateji çərçivə rolunu oynayır.

OECD, UNESCO və Dünya Bankının son illərdə apardıqları araşdırmalar global təhsil sistemində müəllim hazırlığının yeni mərhələyə qədəm qoyduğunu aydın şəkildə göstərir. Bu beynəlxalq qurumların hesabat-

Müəllim hazırlığı sahəsində aparılan islahatlar təhsilimizin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəlmiş mühüm addımlardır.

Dünyada müəllim hazırlığında STEAM kompetensiyasına malik müəllim ən strateji kadrə çevrilir.

Müəllim hazırlığında keyfiyyətin təmin edilməsi artıq vahid və sistemli standartlara əsaslanır.

Müəllim hazırlığı artıq milli deyil, global akkreditasiya məkanının bir hissəsinə çevrilib.

Bu istiqamətlər üzrə süni intellekt XXI əsr müəllimə aşağıdakı fəaliyyətlər üzrə əvəzsiz dəstək ola bilər:

- test və tapşırıqlar tərtib etmək,*
- fərqləndirilmiş resurslar yaratmaq,*
- dərs planı və prosesin aparılma mexanizmini hazırlamaq,*
- dərs üçün əyani vasitələr və simulyasiyalar qurmaq,*
- dərs keyfiyyətini süni intellektin verdiyi analitik hesablarla təhlil etmək,*
- öz metodikasını təkmilləşdirmək,*
- beynəlxalq metodik trendləri izləmək və s.*

Süni intellekt bu kimi işlərdə dəstək olmaqla müəllimin dəyərli vaxtına qənaət edir. Bu isə müəllimin resurs yorğunluğunu azaldır və daha yaradıcı proseslərə fokuslanmasını təmin edir.

Təlim-tədris prosesinin digər maraqlı tərəfi olan təhsilalanlar üçün isə süni intellekt:

- fərdi öyrənməni asanlaşdırır,*
- zəif bacarıqlarının gücləndirilməsində yol göstərici rol oynayır,*
- təkliflər, yeni ideyalar verir,*
- dərs materialını ümumiləşdirir və s.*

Beləliklə, Sİ müəllimi əvəz etmir, əvəzində müəllimi daha güclü, daha effektiv və daha analitik edir.

Bu global tendensiya göstərir ki, artıq müəllimlik yalnız sadə bir peşə deyil, müasir dünyanın ən strateji peşələrindən biridir. Bu transformasiyanın mərkəzində isə müəllim hazırlığının keyfiyyəti dayanır.

Müasir dövrdə global təhsil sistemlərinin qarşılaşdığı ən ciddi problemlərdən biri keyfiyyətli müəllim çatışmazlığıdır. Bu da artıq yalnız inkişaf etməkdə olan ölkələrin deyil, OECD və Avropa İttifaqına daxil olan, yüksək iqtisadi göstəricilərə malik ölkələrin belə gündəliyində olan başlıca çağırışdır.

Bəzən iddia olunur ki, dünyada müəllimlik peşəsi rəqəbatlı əmək bazarında gənclər üçün əvvəlki qədər cəlbedici deyil. Buna rəqəmsal sektorun daha yüksək məşğ və sərbəst iş rejimi ilə gəncləri özünə cəlb etməsi, müəllimlik fəaliyyətinin yüksək emosional yük və streslə müşayiət olunması, təhsil sistemində yönələn ictimai gözləntilərin artması və pandemiya dövründən sonra tədris prosesinin daha da mürəkkəbləşməsi kimi amillər ciddi təsir göstərir. Bu realıq

artıq təhsilin gələcəyini müəyyən edən əsas strateji mövzudur.

Bu səbəbdən müəllim hazırlığında STEAM metodologiyasının mənimsənilməsi, rəqəmsal laboratoriyalardan istifadə bacarığı, simulyasiya, kodlaşdırma və robotika kimi sahələrin tədrisə inteqrasiyası artıq əsas komponentlərdən birinə çevrilmişdir. Eyni zamanda müasir müəllim problem həlletmə strategiyalarını, layihə əsaslı öyrənmə yanaşmalarını və tədqiqat bacarıqlarını şagirdlərə ötürərək onların XXI əsr kompetensiyalarını formalaşdırmaqlıdır. Bu da onu göstərir ki, dünyada müəllim hazırlığında STEAM kompetensiyasına malik müəllim ən strateji kadrə çevrilir.

Dünyada keyfiyyətli müəllim çatışmazlığı tendensiyası və müəllim obrazının köklü transformasiyası göstərir ki:

- müəllimlik peşəsi yenidən dizayn edilməli,*
- müəllim hazırlığı yeni bacarıqlara əsaslanmalı,*
- universitet-məktəb əməkdaşlığı daha da gücləndirilməli,*
- müasir müəllim profili rəqəmsal, integrativ və tədqiqatçı yönümlü olmalıdır.*

Bu kontekstdə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin (ADPU) müəllim hazırlığı sahəsində apardığı islahatlar fonunda təhsil proqramları sahəsindəki yeniliklər, keyfiyyət təminatı, tədqiqatçı yönümlülük və rəqəmsal transformasiya ölkənin strateji ehtiyaclarına cavab verir.

Müasir dövrdə müəllim hazırlığı sahəsində keyfiyyət təminatı artıq yalnız daxili nəzarət proseduru deyil, həm də beynəlxalq miqyaslı rəqəbat qabiliyyətinin əsas göstəricisidir.

Bu gün pedaqoji təhsil proqramlarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi artıq klassik “sənəd yoxlama” yanaşmasından kənara çıxıb.

Beynəlxalq təcrübələr göstərir ki, müəllim hazırlığında keyfiyyətin təmin edilməsi artıq vahid və sistemli standartlara əsaslanır. Avropa, ABŞ və Türkiyənin aparıcı keyfiyyət təminatı qurumlarının irəli sürdüyü standartlar göstərir ki:

- universitetlər sadəcə təhsil proqramının olmasını deyil, onun necə işlədiyini düşünməli və təbiiq etməlidirlər;*
- müəllim hazırlığında təlim nəticələrinin (learning outcomes) real ölçülməsi tələb olunur;*

Rəqəmsal bacarıqların inkişafı, məlumatlara əsaslanan qərarvermə, sənəd yönümlü təlim və STEAM yanaşmasının tətbiqi artıq inkişaf etmiş ölkələrdə müəllim hazırlığının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qəbul olunur.

Əlbəttə ki, global tendensiya hər bir ölkənin, o cümlədən Azərbaycanın milli təhsil sistemində də dəyişiklikləri zəruri edir. Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyev Azərbaycan təhsilinin inkişafını dövlətçilik strategiyasının prioritet sahəsi kimi müəyyən etmiş, ali və ümumtəhsil müəssisələrinin şəbəkəsinin genişləndirilməsi, ali təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi və milli kadr potensialının formalaşdırılması istiqamətində mühüm islahatlar həyata keçirmişdir. Onun rəhbərliyi ilə təhsil sisteminə davamlı keyfiyyət və inklüzivlik prinsipləri təmin olunmuş, müəllim və tələbə kontingenti artmış, dərslər və tədris resurslarının təminatı yaxşılaşdırılmışdır. Ölkə başçısı, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev bu siyasəti layiqli şəkildə davam etdirərək, təhsilin qanunvericiliyi bazasını gücləndirmiş, məktəb və ali təhsil infrastrukturunu yeniləmiş, ali təhsil sisteminin beynəlxalq inteqrasiyasını sürətləndirmiş, Boloniya prosesini çərçivəsində Azərbaycan ali məktəblərinin Avropa ali təhsil məkanına qoşulmasını, eləcə də əsas hələ Ümummilli Lider tərəfindən qoyulmuş xaricdə yüksəkixtisaslı milli kadrların hazırlanmasını təmin etmişdir. Onun təşəbbüsü ilə həyata keçirilən dövlət proqramları, STEAM layihələri və beynəlxalq inteqrasiya təşəbbüsləri Azərbaycan təhsilinin müasir tələblərə uyğunlaşmasına və gənclərin bilik və bacarıqlarının artırılmasına zəmin yaratmışdır. Beləliklə,

larında müəllimin rolu təkcə bilik ötürən deyil, daha geniş kompetensiyalara malik, müasir çağırışlara cavab verən əsas aparıcı qüvvə kimi təqdim olunur.

OECD-nin təhlillərinə görə, XXI əsrin müəllimi yalnız fənni biliyi ilə kifayətlənməməli, eyni zamanda koqnitiv, sosial-emosional və texnoloji bacarıqlara yiyələnəməlidir. UNESCO isə müəllimi cəmiyyətin sosial inkişafında əsas aktor kimi dəyərləndirir və təhsildə humanist, şəxsiyyətyönümlü yanaşmanın gücləndirilməsini vacib hesab edir. Dünya Bankının araşdırmaları isə şagird nailiyyətlərinin və ümumi təhsil keyfiyyətinin birbaşa müəllim hazırlığının səviyyəsindən asılı olduğunu göstərir.

Bu gün müəllim sinfi yalnız bilik ötürmək üçün daxil olmur. Müasir müəllim:

- şagirdlərin təqdim etdiyi arqumentləri təhlil edir,*
- onları müxtəlif informasiya mənbələri ilə işləməyə yönləndirir,*
- sualvermə mədəniyyətini formalaşdırır,*
- çoxmərhələli, kompleks problemləri şagirdlə birgə həl edir.*

UNESCO-nun yanaşmasına görə, rəqəmsal savadlılıq artıq yalnız texniki bacarıqlar toplusu deyil, müasir tədrisin əsas pedaqoji komponentinə çevrilmişdir. Bu gün müəllim rəqəmsal resursları dərslərin məzmununa məqsədyönlü şəkildə inteqrasiya etmə-

yi, vizuallaşdırma və simulyasiya imkanlarından istifadə edərək interaktiv öyrənmə mühitləri yaratmağı bacarmalıdır. Eyni zamanda şagirdlərin rəqəmsal kompetensiyalarının formalaşdırılması və elektron öyrənmə mühitlərinin səmərəli idarə olunması müasir müəllimin əsas vəzifələrindən biri hesab olunur.

Global təhsil təcrübəsi göstərir ki, tədris prosesi artıq ənənəvi sinif mühiti ilə məhdudlaşmır. Hibrid tədris modeli - yeni sinifdaxili və virtual öyrənmənin vəhdəti - müasir təhsilin reallığına çevrilmişdir və bu, müəllimləndən hər iki mühitdə eyni keyfiyyəti təmin etməyi tələb edir.

UNESCO-nun mövqeyinə əsasən, gələcəyə yönəlmiş təhsil sistemi vahid yanaşmadan imtina edərək hər bir şagirdin potensialını üzə çıxaran çevik öyrənmə mühitlərinin qurulmasını ön plana çəkməlidir. Bu isə müəllimləndən şagirdin bilik səviyyəsini, maraqlarını və fərdi inkişaf trayektoriyasını nəzərə almağı, ona uyğun müxtəlif resurslar, tapşırıqlar və layihələr təqdim etməyi tələb edir. Belə yanaşma şagirdin müstəqil qərarvermə bacarığının inkişafına və fərqli öyrənmə üsullarının effektiv tətbiqinə geniş imkanlar yaradır.

Bu gün çoxşaxəli generativ Sİ (süni intellekt) sistemləri təhsil sferasında inqilabi dönüş yaradır. Dünya Bankının “Təhsildə süni intellekt inqilabı” icmalında müəllimlər üçün süni intellektin təsiri dörd əsas istiqamətdə müəyyənəndirilir:

- süni intellektdən “mentor” kimi istifadə,*
- peşəkar inkişaf üçün Sİ əsaslı geridönüşlər,*
- dərs planları/məzmunun yaradılmasına dəstək,*
- inzibati rutinlərin avtomatlaşdırılması.*

- tələbələrə praktik hazırlığının konkret göstəricilər arasında qiymətləndirilməsi əsas şərtə çevrilir;*
- təhsil müəssisələri öz sistemlərinin davamlı təkmilləşdirmə mexanizmini işlək vəziyyətdə nümayiş etdirməlidirlər;*
- məzunların məşğulluq göstəriciləri, məktəb direktorlarının və mentorların rəyləri artıq akkreditasiyada obyektiv sübut kimi qəbul olunur.*

Avropa ali təhsil məkanında keyfiyyət təminatına dair sənədlərdə xüsusilə vurğulanı ki, ali təhsildə keyfiyyət yalnız nəticənin yox, həm də prosesin şəffaflığının təmin edilməsidir.

Türkiyədə ali təhsildə keyfiyyət təminatı üzrə milli qurumun yeni standartlarında isə strateji idarəetmə, daxili keyfiyyət mədəniyyəti və beynəlmilləşmə kimi istiqamətlər əsas götürülür. Bu tendensiya göstərir ki, müəllim hazırlığı artıq milli deyil, global akkreditasiya məkanının bir hissəsinə çevrilir.

Beləliklə, dünyada müəllim hazırlığında keyfiyyət təminatı üç əsas mərkəzdə formalaşır:

- Akkreditasiya standartlarında beynəlxalq harmonizasiya;*
- Universitet-məktəb inteqrasiyasına əsaslanan praktik hazırlıq;*
- Çevik və sənədsəslə təhsil proqramlarının hazırlanması.*

Bu üç tendensiyanı həyata keçirən universitetlər yalnız yüksəkkeyfiyyətli müəllim hazırlamır, həm də özünü global təhsil məkanında rəqəbatdə davamlı institusional aktor kimi təsdiqləyir.

(Ardı var)